

СУЧАСНА АВТОРСЬКА КАЗКА ЯК ПРИКЛАД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ

Олена НАЗАРЕНКО (Суми, Україна)

У статті розглянуто типові риси постмодерністської літератури у сучасному казковому авторському дискурсі, наведені основні категорії постмодерністської літератури та її вплив на казковий авторський дискурс в цілому та його окремі елементи – власні імена.

The article deals with typical features of postmodern literature in contemporary fairy-tale discourse created by narrator. Main categories of postmodern literature and its influence on the narrator's discourse in general and its elements such as proper names are presented in the given research.

В домені сучасної когнітивної лінгвістики широкого вивчення набуває феномен постмодернізму та наявність його рис у дискурсі різних жанрів. Автор даної розвідки ставить на меті виявлення типових рис постмодернізму (об'єкт дослідження) у текстах сучасних англomовних авторських казок (предмет дослідження), що обумовить подальше дослідження їх специфічної семантичної та ономастичної парадигми.

Одним з запровадників явища постмодернізму вважається Ж. Ліотар, який виокремив вислів «постмодерна ситуація», що означає сукупність суспільних, економічних, політичних обставин, характерних для постіндустріальної цивілізації [3: 143]. Згідно визначенню Ж. Ліотара. Постмодернізм – це ситуація, яка виникла після розпаду «дискурсу легітимації» (50-60 роки ХХ ст.), а саме після спроб вибудувати універсальну мовну практику та універсальну ієрархію операбельних міфів (наративів).

Більшість науковців згодні у своєму визначенні, що постмодернізмом є усвідомлення вичерпаності звичного погляду на буття, як на динамічну маніфестацію первісних і непорушних категорій, яка вічно перебуває в процесі позитивного розгортання [3: 143]. Постмодернізм ставить під сумнів фундаментальні основи класичного гуманістичного дискурсу. Натомість він пропонує ірраціональні дискурси в межах екзистенційно сприйнятої наявності.

Для сучасного інформаційного простору є характерними ідеї, гіпотези та постулати, які іноді суперечать одне одному. Це призводить людство до небажання притримуватись певної системи пояснення світу і є типовим для постмодернізму [4: 333]. Наслідком недовіри до попередньої системи пояснення світу є сприймання його як безглузлого, хаотичного та незбагненого.

Результатом вищезазначеного є те, що логіка наукового мислення виглядає безсилою у пізнанні дійсності, а логіка мистецтва слугує для авторів-постмодерністів інструментом гри, який вони використовують для створення альтернативних світів, можливих варіантів існуючого стану речей. Прикладами вищенаведеного твердження слугують серії творів таких авторів як Дж. Роулінг, Толкієн, Пратчет, Льюїс та ін.

Як зазначає О.В. Ситенька, порушення цілісності світосприйняття вимагає його модифікації в культурі, тому сучасні мистецтво та література фокусуються на непізнаному, невизначеному, що прозора простежується у творах зазначених авторів [4: 334]. В пошуках нових форм пояснення та категоризації світу постмодерністська література звертається до попередніх культурних надбань, які відзначаються стабільністю та незмінністю смислу.

Через те, що для літератури постмодернізму характерним є тісний зв'язок з масовим мистецтвом та масовою, тривіальною літературою, багато сучасних авторських казок (серед яких низка казок Дж. Роулінг про хлопчика-чарівника Гаррі Поттера) були створені під впливом постмодернізму. Однією з характерних рис є серійність зазначеної казки [5: 28]. Кожен з семи томів був довгоочікуваним явищем для читачів різного віку.

Через вплетення в постмодерністський дискурс міфів або їх фрагментів у творах поновому реалізуються моделі світосприйняття, що сприяє виникненню додаткових відтінків смислу твору та розширенню діапазону його інтерпретації.

Відмовлення постмодернізму від усіх відомих систем пояснення світу, серед яких міфологія та релігія, зумовлюють так зване пародіювання як одну з визначальних рис постмодерністських прозових творів. Тлумачення дійсності, яке було єдиною можливістю для

міфологічної свідомості, в літературі постмодернізму є об'єктом пародій. Деяке спотворення первинного тексту відповідає ігровому підходу авторів-постмодерністів до тлумачення дійсності шляхом іронії та вигадки [4: 334]. У творах постмодернізму створюється новий світ, що складається з цитат та алюзій, спостерігається постійна орієнтація на «чуже слово», яка стосується як сюжету, так і композиції, стилю, фантастики. Постмодернізм не претендує на оригінальність. Навпаки, наратор використовує вже кимось написані моменти, змішує стилі і жанри і таким чином ніби трішки втрачає право на авторство, бо все складається з частин, що вже були вжиті. Так, наприклад, Солодова О.С. порівнює тему навчання Гаррі Поттера магічним мистецтвам з аналогічними темами в багатьох дитячих творах, зокрема низкою творів Урсули Ле Гуїн про Земномор'є [5: 29]. Пор.: *героїня Урсули Ле Гуїн також прибуває у коледж для навчання на метлі. Деякі власні назви, як Гарродс, є співзвучним до Гогвардс.*

Завдяки ігровому принципу у постмодерністському дискурсі стираються межі між текстом і реальністю, дійсне та вигадане урівнюються в правах, успішно співіснують реальні та альтернативні світи, що відповідає сучасній настанові нараторів-постмодерністів на сприйнятті дискурсу як гри, де не діють обмеження, що накладаються дійсністю [4: 334]. У серії казок Дж. Роулінг вдало поєднуються вигадані пригоди та реальні життєві історії, що відбивають сучасну дійсність [5: 29]. Чарівники та ельфи, дракони та гобліни мають власні банки, міністерства та установи. їх чарівництво співіснує з комп'ютерами, телевізорами та рекламою.

Ще однією провідною рисою постмодерністської літератури є поєднання різних жанрів в одному творі. Прикладом цього слугує сучасний казковий авторський дискурс, який характеризується особливою жанровою ускладненістю. Типовим для сучасної авторської казки є її базування на певних формулах і мотивах, які відсилають читача-реципієнта до загальновідомих життєвих ситуацій. Таке звертання до загальновідомої когнітивної бази сприяє кращому сприйняттю як вже відомої, так і нової інформації.

За ствердженням Солодової О.С., за жанровою своєрідністю казки Дж. Роулінг увібрали в себе ознаки фольклорної казки як пражанра, а також психологічного та детективного роману [6: 15]. Характерними для фольклорної казки є такі маркери як типове ім'я головного героя – Гаррі, мітка – шрам на лобі головного героя, чіткий розподіл світів на реальний та чарівний – платформа 9^{3/4}. До ознак авторської казки слід віднести адресатну визначеність, перетинання буттєвого та чарівного хронотопів, наявність історико-національних реалій. Маркерами детективного жанру є мотив таємниці та її розкриття, введення злодія в сюжет кожної частини казки. Перевага розмов над діями та опис внутрішніх переживань героя, що домінують у п'ятій частині є жанровими ознаками психологічного роману [6: 16].

Таке комбінування різних жанрів в одному творі є ще одним доказом того, що даний казковий авторський дискурс належить до парадигми постмодернізму, для якого типовим є «вбирання» у себе будь-яких елементів всього накопиченого досвіду.

Інтертекстуальність, що слугує маркером постмодерністської літератури, пронизує серію казок Дж. Роулінг. Науковці висловлюють думку, що інтертекстуальність присутня в більшості сучасних літературних текстів, незалежно від того, чи вважає автор себе постмодерністом [3: 13]. Інтертекстуальність може бути експліцитною чи імпліцитною, прозорою або фоною, як, наприклад, міфологічні чи біблійні сюжети та образи, жанрові та стилістичні особливості певного художнього дискурсу. Сучасне прочитання та розуміння літературного твору є неможливим без урахування феномену інтертекстуальності та орієнтації на широкий діапазон претекстів як літературного, так й інших планів.

За думкою М. Бахтіна, «твір є лише ланкою в ланцюгу мовного спілкування. Як і репліка діалогу, він пов'язаний з іншими творами – висловлюваннями – і з тими, на які він відповідає, і з тими, які є відповіддю на нього» [3: 14].

Науковці погоджуються, що інтертекстуальність – це метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси; це визнання, що всі тексти та ідеї існують у мережі відносин. Жоден текст не може виникнути на порожньому місці, він обов'язково пов'язаний з уже наявними текстами. Отже, інтертекстуальність – це різнобічний зв'язок певного дискурсу з іншими дискурсами за

змістом, жанрово-стилістичними особливостями, структурою, формально-знаковим вираженням.

Таким чином, усе, що вже було сказано, написано є підґрунтям та необхідною передумовою існування для знову створюваних вербальних текстів, а, отже, системотвірним чинником мовотворчості [3: 17]. Дискурс, який відображає стереотипні установки, оцінки, логіку оповіді, не обмежується рамками одного оповідання, він включає інші попередні тексти та обмін думками.

Ми вважаємо, що дискурс - це не лише мовлення, поглиблене у життя, але це також дія комуніканта зі всіма його інтенціями, знаннями, установками, особистим досвідом. Разом з процесом комунікації дискурс являє собою передачу результатів когнітивних процесів іншим людям. Його вербальна складова (текст) інтегрує як лінгвальні, так і екстралінгвальні фактори. Науковці, визначаючи дискурс як цілеспрямовану подію орієнтовану на досягнення поставленої мети, беруть до уваги соціальні, психолінгвістичні та екстралінгвістичні фактори його дієвості [2: 17]. Інтертекстуальність можна вважати найбільш важливою категорією дискурсу.

Навіть якщо не визнавати існування архетипів, слід погодитись, що певний набір сюжетів має високий ступень повторюваності, а новий сюжет виникає, спираючись на вже існуючі. В сучасному авторському дискурсі можна виділити цілу низку подібних мотивів. Пор.: *Гаррі Поттера можна порівняти з Попелюшкою – він сирота і живе в будинку тітки, де його не люблять та ображають; потім раптово виявляється, що він відомий в перед ним відкривається багато перспектив. Прозорим є мотив, що лише разом з іншими можна протистояти злу – Гаррі допомагають сили, закладені в нього матерю та поміч друзів. Пролітається мотив про те, що добро завжди перемагає зло – у всіх частинах казки Гаррі долає Волан-де-Морта (популярна ідея щасливого закінчення). Проте, незважаючи на щасливе закінчення, конфлікт залишається повністю не вирішеним, зло не знищене остаточно, бо цього не може бути насправді. Йде одвічна боротьба, в якій добро перемагає, але фінал залишається відкритим.*

Характерний для постмодерністської літератури феномен введення в новий дискурс елементів або мотивів відомої раніше інформації знаходить своє відображення і у власних іменах (ВІ) текстів постмодерністської парадигми. У своєму дослідженні автор даної розвідки розглядає власні імена у сучасному казковому дискурсі як компресовані міні-тексти, носії когнітивної інформації. Як один з універсалій культури ВІ виконують кумулятивну функцію. У своїй внутрішній формі вони кодуєть певний соціальний сюжет, що влітається у загальний контекст культури сучасного для даного імені суспільства. Тенденція за допомогою достатньо компактно мовної форми (антропоніма-лексеми) трансферувати об'ємний зміст підпорядковується закону мовної економії. Т.ч., ВІ є своєрідним транслятором багатопланової інформації, що міститься в ньому, від адресанта до адресата і являється складним мовним знаком [1: 16].

Надання головному герою популярного для англословного дискурсу імені (Гаррі) викликає у реципієнта асоціацію з чесними та сміливими героями народних казок, налаштовує на чисельні пригоди та обов'язковий «хепі енд» у фіналі. Корінь «смерть» в імені головного злодія (*Voldemort*) ще раз свідчить про те, що зло і смерть нерозривно поєднані. Використання прозорих промовистих імен, таких як *Jim McGuffin* – англ. *guff* – укр. *теревені, пусті балачки* (про журналіста, який брехав про погоду) [7: 6]; *Albus Dumbledore* <– англ. *dumb* – укр. *німий, мовчазний, безсловесний, Albus* <– англ. *albus* – укр. *біла речовина головного мозку* (найрозумніший головний чарівник) [7: 8]; *Professor*

McGonagall – англ. *gall* – укр. *жовч, жовчність, злість, роздратованість, нахабство* [7: 9] є популярним для постмодерністської літератури прийомом розповіді про нових героїв через загально відомі слова-маркери.

Вивчення сучасного казкового авторського дискурсу дозволяє остаточно пояснити його формальні, змістовні та смислові аспекти. Визначення особливостей композиційної організації казкового дискурсу в руслі когнітивної поетики дає автору даної розвідки можливість виявити у сучасному казковому дискурсі риси постмодернізму та вести подальше дослідження ономастичної парадигми через призму постмодерністської тенденції

до прецедентної ситуації. Перспективами подальшого дослідження вважаємо детальний розгляд ВІ у постмодерністській парадигмі та когнітивно-комунікативний підхід до аналізу їх функціонування в сучасному англійському авторському дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бока О.В. (Назаренко О.В.) Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і орден Фенікса») // Вісник Сумського державного університету. – 2008. – №1. – С.15–19.
2. Бока О.В. (Назаренко О.В.) Комунікативно-когнітивна спрямованість казкового дискурсу // Вісник Сумського державного університету. – 2006. – № 3(87). – С.151–156.
3. Переломова О.С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект – Суми: Видавництво Сумського державного університету, 2008. – 208с.
4. Ситенька О.В. Міфологічна інтертекстуальність у сучасних англійських постмодерністських творах // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. – Том 2. – Межвузовский центр «Крым», 2008. – № 142. – С.333–335.
5. Солодова Е.С. Лингвокогнитивные характеристики композиции текста английских сказок Дж. К. Роулинг: Дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 2007. – 197 с.
6. Солодова О.С. Лингвокогнитивные характеристики композиции текста английских сказок Дж. К. Роулинг: Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 2008. – 20 с.
7. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone - New York: Scholastic Inc., 1998 – 312p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Назаренко – аспірант кафедри перекладу Сумського державного університету.
Наукові інтереси: ономастичні дослідження.

КОГНІТИВНИЙ ПРОСТІР АДРЕСАТА ЯК СКЛАДОВА КОГНІТИВНОГО ПРОСТОРУ СИТУАЦІЇ ПОРАДИ

Ольга НАУМУК (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто когнітивний простір адресата поради в сучасній англійській мові. Когнітивний простір адресата як складова частина когнітивного простору ситуації поради аналізується автором з точки зору акціонального фрейму з поступовим розгортанням останнього у предметно-центричний фрейм.

The present paper deals with problem of conceptual space of advice in modern English. The constituent part of conceptual advice space – the conceptual space of listener is highlighted from the perspective of doing frame and being frame.

Домінування когнітивної наукової парадигми визначає основний спектр сучасних лінгвістичних досліджень Когнітивна модель націлена на вивчення „людського інтелекту, на визначенні мови як головної ментальної складової всієї інфраструктури мозку, інструменту мисленнєво-мовленнєвих процесів, засобу пізнання довкілля і позагенетичної передачі людського досвіду” [7: 36]. На особливу увагу в межах когнітивної моделі заслуговує питання когнітивного простору. Під когнітивним простором розуміємо простір поведінки і розумової діяльності мовця та слухача [2: 91].

Відсутність аналізу когнітивного простору адресата як складової когнітивного простору ситуації поради в сучасній англійській мові зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Метою цього дослідження є ідентифікація когнітивного простору об'єкта поради. Досягнення мети планується за рахунок розв'язання таких завдань: встановлення когнітивного простору слухача за допомогою побудови відповідних фреймів.

Когнітивний простір ситуації поради сучасної англійської мови окреслюється когнітивним простором мовця/радника й когнітивним простором адресата. Дослідження останніх уможливується через розгляд фреймів мовця та адресата. Такий аналіз дозволяє прослідкувати закономірність співпадання когнітивного простору комунікантів, що сприяє успішній комунікації. Фрейми визначаються з функціональної точки зору як послідовність процедур, а з конструктивної – як структури ознак, котрі характеризують учасників і їх дії в конкретних ситуаціях. Сукупність перерахованих вимірів відображає спеціальну роботу людської свідомості по виділенню елементів дійсності, розподіл предметної ситуації на складові елементи, що рефлектує безпосередньо в ілокуції висловлювання. Окрім того, ілокутивний аспект відображає також світ дій мислення адресанта [6: 26], який передбачає синхронізацію і проведення у відповідність своїх думок і думок співрозмовника. Фрейми допомагають виявити мотивацію вживання тої чи іншої одиниці, адже при заповненні слотів, складових фрейма, маємо справу не з ситуацією-типом вживання поради, а із ситуацією-екземпляром, яка інтерпретується людиною як представник деякої узагальненої ситуації-